

MAHATMA GANDIS IR VYDŪNAS

Indija ir Lietuva — geografinė padėtimi labai tolimos ir skirtingos šalys. Gali atrodyti nerealus ir jų kultūrų lyginimas. Tačiau skvarbesnis žvilgsnis į tų kraštų dvasinės kultūros palikimą gali atrasti ne atsitiktinių analogijų, o daugelio šimtmečių sluoksniais nusėstos artimos giminystės pėdsakų. Bene ryškiausių pėdsakus toji giminystė paliko mūsų ir sanskrito kalbose; kai kurie faktai ir mūsų nuojauta traukia lyginti senuosius Indijos šventraščius su mūsų senąja ikirikikščioniško laikotarpio kultūra, tautosaka, mitologija.

Dabartinėse Indijos ir Lietuvos kultūrose bendro terastume tiek, kiek jo yra pasiimta iš naujausio pasaulinės civilizacijos ir kultūros derliaus. Tačiau ir XX amžiuje, kuriame tokių sparčių tempų pasiekė civilizacija, kuriame buvo stiprių sukrėtimų, didžiulių politinių, socialinių, ekonominių bei kultūrinių permainų, lietuvių kultūros padangėje, tarsi primindami seną giminystę, senovės indų pasaulėjauta padvelkė M. K. Čiurlionio paveikslų motyvai, V. Krėvės „Rytų pasakos“, ypač „Pratjeka-buddha“, keli Maironio, vėliau R. Mirono išversti „Rigvédų“ himnai. Ir bene stipriausiai Indijos dvasinės kultūros aromatas pasklido iš mūsų rašytojo ir filosofo Vydūno (1868—1953) kūrinių bei gyvenimo principų. Reikia tikėtis, kad neužilgo bus visapusiškai ištyrinėtas tų kūrinių ir jų autoriaus ryšys su senosios Indijos kultūra, bus surastos pačios giliausios to ryšio šaknys. Šiame straipsnyje tebus tik vos vienu štrichu bandoma atkreipti dėmesį į tą ryšį. Iš pirmo žvilgsnio tas ryšys gali atrodyti atsitiktinis, tačiau įvairiapusis aptariamų objektų panašumas verčia ieškoti to ryšio dėsningumą bei objektyvių jo priežasčių.

Baigiantis XIX amžiui, Vydūnas išėjo į Rytprūsių lietuvių kultūrinės veiklos barus. Beveik tuo pačiu metu Indijos politinėje arenoje pasigirsta jo vienmečio jauno advokato Mohando Karamčando Gandžio (1869—1948) balsas. Beveik tiek pat laiko tęsėsi šių žmonių gyvenimai, beveik tokias pat misijas buvo lemta jiems pasirinkti ir labai panašiai siekti tų misijų įgyvendinimo.

Pirmiausia krinta į akis labai panašūs Gandžio ir Vydūno pasaulėvaizdžiai, abiem rūpėjusios tos pačios gyvenimo aktualijos, beveik

bendri galutiniai gyvenimo tikslai ir vos ne taip pat suprantami tų tikslų siekimo keliai. Žinoma, šie momentai gali būti panašūs tik abstrakčiai, bet juos ypač panašiais daro ne tiek jų abstrakčios prasmės, o specifiniai bruožai bei atspalviai, ta pati dvasia, kurios neturėtų tik abstrakčiai panašūs dalykai.

Šiandien negalima sulyginti Gandžio ir Vydūno veiklos mastų, ypač jos rezultatų, tačiau principai, tikslai bei pasaulėžiūra, kuriais buvo grįsta ši veikla, buvo nepaprastai panašūs, ir tai nekelia jokių abejonių. Tą analogiškumą pagimdė ne tiesioginė šių humanistų sąveika, ne vieno poveikis kitam, kokį, sakysim, darė Gandžiui L. Tolstojus, ypač jo knyga „Dievo karalystė mumyse“¹. Tačiau toli vienas nuo kito gyvenusių ir kovojusių, vienas kito nepažinusių žmogiškumo apaštalų įvairiapusių veiklos ir pažiūrų artimumas buvo ne atsitiktinis. Galime išvelgti kelias, sakytume, lemtingas viena su kita glaudžiai persipynusias šio artimumo priežastis. Viena iš jų — labai panašios šių veikėjų politinės gyvenimo sąlygos. XIX a. pabaigoje Indija ypač skaudžiai kentė sunkią politinę, socialinę ir moralinę anglų kolonializmo priespaudą. Gandžio tautiečius ypač skaudžiai žemino rasinė diskriminacija. Rytprūsių Lietuvoje tuo pat metu vos ne į pabaigą ėjo intensyvi tenykščių lietuvių germanizacija, kuri tęsėsi jau septynis šimtmečius. Vydūno tautiečiai, aukštesnės vokiečių materialinės kultūros veikiami, provokiškų elementų nuolat grasinami, pamažu prarado nacionalinį atsparumą, pradėjo sparčiai nutautėti, pamiršti savo tėvų kultūrą ir kalbą.

Kita priežastis — beveik panašių aplinkybių sąlygotas sąlytis su senovės Indijos filosofiniais šaltiniais bei religijomis, abiems greitai virtęs giliu susidomėjimu ir dvasine būtinybe. Kiekvienas iš jų, gyvenimo veikiamas, ieškojo kelių savoms tautoms atsispirti prieš visokeriopą išnaudojimą. Senovės indų filosofijoje abu kaip tik ir surado moralinio atskiro žmogaus, tautos ir visos žmonijos tobulėjimo kelią, kaip atsparą neteis्यbei, socialinei ir nacionalinei priespaudai. „Trumpai tektų sakyti apie Rytų tikybos mokslus, kad jie reikalauja iš žmogaus sukaupti visas dvasios-sielos, būtent žmoniškumo galias, ir jas skirti Aukščiausiam. Iš to tikima taurėjanti ir stiprėjanti visa dvasinė žmogaus asmenybės galia žemės gyvenimui taurinti“², — rašė Vydūnas. Tas asmenybės ir visos visuomenės taurinimas induizmo dvasia nuostabiai panašiai nuspalvina Gandžio ir Vydūno kiekvieną poelgį, kiekvieną žingsnį, kiekvieną jų parašytą eilutę. Jų pačių gyvenimai ir buvo tarsi to taurėjimo ugdytasis, siekiant savo asmenybių galiomis „tvirtinti savo pavergtas tautas, ugdyti jose laisvės troškimą, nacionalinį išdidumą, susipratimą būti,

¹ *Ганди, Моя жизнь*, М., 1969, стр. 104.

² *Vydūnas, Sąmonė, Tiltė*, 1936, p. 168.

anot Vydūno, „sau tautomis“, kurios, laisvos būdamos, visas savo kūrybos galias skirtų visos žmonijos klestėjimui. „Mano gyvenimas yra nedaloma visuma, o visa veikla išplaukia iš jos atskirų dalių sąveikos, ir visam tam akstinas yra begalinė meilė žmonijai“³,— taip savo aktyvaus ir kovingo gyvenimo tikslą nusako Gandis. Ta pati prasmė glūdi Vydūno kūrybos ir veiklos credo: „O tik labai norėčiau, kada teks gyvenimą baigti, būt buvęs tautoje aiški žmoniškumo apraiška ir tuo kitus tam žadinęs“⁴.

Siekdami tų pačių tikslų — atsispirti prieš savo tautų pavergėjus, išlaisvinti savo tėvynainius, naudodamiesi tuo pačiu metodologiniu pagrindu tiems siekiams įgyvendinti — morale, beveik visais klausimais prieidami tų pačių išvadų, Gandis ir Vydūnas dirbo skirtingomis aplinkybėmis. Gal būt, tai iš dalies lėmė nevienodą jų darbų sėkmę, uždėjo specifinius atspalvius jų sprendoms problemoms, nors tų sprendimų esmė niekuo nesiskiria. Gandis „su savo nepasotinama meile žmonijai, su savo filosofija, pagal kurią gyvenimas yra viena nedaloma visuma, neišvengiamai įsijungė į politiką, turėdamas pagrindinį tikslą išlaisvinti iš nelaimių ir skurdo savo tėvynainius, savo pavergtą daugiau kaip trijų šimtų milijonų liaudį“⁵. Jis būrė savo tautiečius pasyviai priešintis angliškajam imperializmui, mokė juos nacionalinio išdidumo, eksperimentavo ir kūrė tokio pasipriešinimo metodus. Vydūnas kovojo išimtinai kultūros fronte: rašė ir leido savo tautiečiams filosofines bei grožines knygas, kuriose mokė juos nacionalinio atsparumo prieš jo laikais ypač suintensyvėjusią germanizaciją, prieš savanorišką lietuvių nutautėjimą, pasidavimą materialinei vokiečių kultūrai. Jis važinėjo po Rytprūsius bei po Lietuvą ir skaitė aukštą moralę, nacionalinį išdidumą propaguojančias paskaitas. Jo įkurta ir 40 metų veikusi „Lietuvių giedotojų draugija“ skleidė lietuvišką dainą, kaip vieną iš ryškiausių liaudies dvasinės kultūros apraiškų. Nors Vydūno veiklos ir nepavadinsime pasyviu pasipriešinimu, tolygiu gandiškajam, bet jos pagrindas iš esmės buvo tas pats: jei ne pasyvus pasipriešinimas, tai vidinė, moralinė kova, statymas tautoje vidinės-dvasinės tvirtovės, į kurią nepajėgtų įsiveržti joks priešas.

Sukūrusios aukštą dvasinę kultūrą, Indijos ir lietuvių tautos buvo bejėgės kapitalistinės ir ypač imperialistinės epochos džiunglėse, kur viską lėmė ne dvasinė, o materialinė galybė, ginklo jėga. Indija buvo daugiamilijoninė, gausesnė už savo pavergėjus, bet buvo tuščiomis rankomis, beginklė, todėl priversta ne gyventi, o vergauti, vegetuoti. Ji buvo

---

³ Cituojama pagal knygą: *Д. Датта, Философия Махатмы Ганди*, М., 1959, стр. 77.

⁴ *Vydūnas*, Mano gyvenimo apžvalga.— Kn.: „Zemaičiai (Zemaičių rašytojų prozos ir poezijos antologija)“, Kaunas, 1938, p. 18.

⁵ *Д. Датта, Философия Махатмы Ганди*, М., 1959, стр. 122.

nepaprastai žiauriai išnaudojama. Mažai lietuvių tautos daliai Rytprūsiose jau keli šimtmečiai grėsė visiško išnykimo pavojus. Net ir po pirmojo pasaulinio karo, kai Didžioji Lietuva gavo politinę nepriklausomybę, sudarė buržuazinę valstybę, Rytprūsių lietuvių padėtis ne palengvėjo, o dar labiau pasunkėjo. Tiesa, šis karas stipriai apgriovė kaizerinės Vokietijos pamatus. Po Spalio socialistinės revoliucijos joje praužė galinga revoliucinių įvykių banga, kurios sukuryje gimė Vokietijos Komunistų partija, kovojusi už darbininkų klasės diktatūrą bei už šalies demokratizavimą. Savarankiškumo neteko Prūsijos valstybė. Tačiau šie įvykiai tik laikinai stabilizavo germanizacijos procesą, kuris apogėjų pasiekė, Hitleriui atėjus į valdžią: buvo uždraustos visos lietuvių organizacijos, lietuviška spauda, pašalinta lietuvių kalba iš mokyklų. Lietuva buvo bejėgė padėti savo tautiečiams, gyvenantiems militaristinėje Vokietijoje, nes jos pačios likimas buvo labai neaiškus — ją tykojo gabalais praryti toji pati Vokietija ir ponų Lenkija, o iš vidaus draskė klasiniai prieštaravimai. Gal būt, čia labiausiai vertėtų ieškoti objektyvaus Gandžio ir Vydūno panašių kovos kelių pasirinkimo pagrindo, kurį subjektyviai iš vidaus parėmė indiška moralinio žmogaus atsparumo teorija. Ne įdomumo dėlei jie kėlė savo tautų sukurtas kultūrinės vertybes, o stengėsi jas paversti aktyvia kovos priemone, kuri turėjo politiškai ir dvasiškai pavergtus žmones priversti pratrinti akis ir pajusti savo žmogišką vertę, pasididžiavimą savo pavergta, bet kūrybinga, aukštos kultūros tauta.

Gandžio ir Vydūno pažiūros formavosi, kai jau buvo pabudusios politiškai pavergtos tautos, kai jose formavosi nacionalinė sąmonė bei valstybingumo siekimas. Iš čia, matyt, išplaukia tas nacijos galių budinimas, kurio ėmėsi Gandis ir Vydūnas. Tačiau Indijoje per stipriai buvo įsišaknijęs angliškasis imperializmas, o Rytprūsių lietuvius per stipriai pamynęs vokiškasis. Tad vargu ar buvo joms įmanomas koks nors kitoks kovos kelias, negu tas, kurį jiems siūlė Gandis ir Vydūnas. Gandžio sukeltas visuotinis nepaklusnumas leido daugiamilijoninei Indijos nacijai pajusti savo vienybės jėgą, kuri esamomis sąlygomis buvo bene pats geriausias ginklas. Bejėgiškumas virto jėga, beginkliškumas — ginklu. Ir nors tokios kovos metodologinis pagrindas buvo induizmu grįsta moralė, jis objektyviai peraugo grynosios moralės ribas ir tapo politinės kovos priemone. Gandžio pasyviu pasipriešinimu grįšta kova vedė Indijos liaudį ne į dievybę, kurią pats Gandis subjektyviai laikė pagrindiniu savo gyvenimo tikslu, o į kolonializmo šturmą, į politinę laisvę. Apsivainikavęs Indijos nepriklausomybe, Gandžio mokymas sudrebino visą kolonializmo sistemą, sustiprino antikolonializmo pozicijas, pagreitino daugelio pavergtų Azijos, Afrikos, Amerikos tautų išsivadavimą, kuris itin suintensyvėjo šeštajame mūsų amžiaus dešimtmetyje. Nors Gandis ne-

buvo revoliucionierius marksistine šio žodžio prasme, bet objektyviai suvaidino didelį revoliucinį vaidmenį, stipriai sukrėsdamas imperializmo mūrą, savo sukeltą moralinį judėjimą paversdamas antiimperialistiniu. Kaip teigia savo atsiminimuose Indijos visuomenės veikėjas M. Rojus, tą revoliucinį Gandžio vaidmenį aukštai yra įvertinęs ir V. Leninas⁶. Nors Gandžio vadovaujamas visuotinio nepaklusnumo judėjimas buvo grįstas idealistine pasaulėžiūra, jis objektyviai buvo apspręstas realios tikrovės. Štai kaip tą tikrovę apibūdino įžymus Italijos Komunistų partijos veikėjas A. Gramšis: „Jeigu anglai žinotų, kad ruošiamas galingas sukilimas, kurio tikslas likviduoti jų strateginę persvarą, įgalinančią slopinti mases (ir žinant, kad toji persvara yra sąlygota galimybės operuoti įvairiomis komunikacijomis ir koncentruoti savo jėgas „sporadiškai“ labiausiai pavojinguose punktuose),— sukilimas, kuris priverstų anglus išdėstyti savo jėgas karinių veiksmų lauke, kuriuo pavirstų visa šalis,— tokiu atveju anglams būtų naudinga išprovokuoti priešlaikinius indų kovinių jėgų veiksmus, išryškinti tas pajėgas ir paraližuoti visą judėjimą“⁷. Vadinasi, Gandžio pasyvus pasipriešinimas buvo ne tik moralinė kova, bet ir atkaklus pozicinis karas, kurio tokį pobūdį apsprendė ne tik jo vadovo pasaulėžiūra, bet ir objektyvios aplinkybės. Kaip ne kartą yra pabrėžęs pats Gandis, tokia kova yra ne baliųjų priebėga, o reikalauja daug drąsos, dvasinių jėgų ir ištvermės, reikalauja gerai pažinti savo priešą ir lemiamu momentu laimėti. Kai Indijoje pribrendo palanki situacija, visai nacijai susitelkus, taikiu būdu iškovoti nepriklausomybę, Gandis ryžtingai ta situacija pasinaudojo, įrodydamas, kad nenuėjo veltui viso gyvenimo veikla, kad jo mokymas pasyviai priešintis buvo savotiškas puolimas. Kaip tik tada, antrojo pasaulinio karo metu, Gandis ryžtingai pareikalavo, „kad anglai pažadėtų Indijai nepriklausomybę nustatyti datai ir paprašytų Kongresą sudaryti vyriausybę, o Indija tuomet stotų į karą sąjungininkų pusėje prieš fašistus, nes, kaip jis teisingai sakė, apkaustytas grandinēm vergas negali kovoti dėl kitų“⁸.

Kiek kitaip, bet tai pačiai kovai savo gyvenimą pašventė ir Vydūnas. Jeigu pirmosiomis savo dramomis jis dėl nutautimo išjuokdavo savo tautos atstovus, pirmaisiais filosofiniais-teosofiniais traktatais jis daugiau tarnavo idealistiškai suprantamai tautos dvasiai stiprinti ir gal kiek vienpusiškai daugiausia dėmesio kreipė moraliniam-dvasiniam individualo bei tautos tobulėjimui, tai vėliau, tegul ir pasilikdamas prie moralinio nacionalinių bei socialinių santykių supratimo, jis vis pilietiškiau ir pilietiškiau atsigręžia į tikrąjį Mažosios Lietuvos tautinės dramos kal-

⁶ Э. Комаров, Ганди и русская революция.— «Вопросы истории», 1969, № 10, стр. 68.

⁷ А. Грамши, Избранные произведения, т. 3, М., 1959, стр. 191—192.

⁸ D. Patnaikas, Mahatma Gandis ir Indija.— „Tiesa“, 1969 m. vasario 2 d.

tininką — vokiškąjį imperializmą. Visa Vydūno kūryba ir veikla buvo tos labai aiškios, tik imperialistams dėl jiems naudingų priešasčių nesu-
prantamos, aksiomos įrodinėjimas, kad „tauta susikuria kultūrą pati“,
kad ji turi teisę į savo egzistavimą, į savo kūrybą, kurioje ji gali išreikš-
ti savo nacionalinį savitumą, turi teisę būti laisva. Gandis buvo laimin-
gesnis — tą idėją savo tėvynėje realizavo. Vydūnas, tiesa, istorijos rato
nebeapasuko — neišlaisvino Rytprūsių lietuvių iš pernelyg galingo ger-
manizacijos krioklio, nes daugelis iš gelbėjamų jo tautiečių pasidavė to
krioklio traukai, susiviliojo vokiškąja kultūra. Tačiau prieš patį vokiš-
kosios reakcijos pašėlimą, hitlerizmo išvakarėse, pasirodė du jo kūri-
niai — tragedija „Pasaulio gaisras“ (Tilžė, 1928) ir vokiečių kalba para-
šytas istorijos veikalas „Septyni šimtai metų vokiečių-lietuvių santy-
kiams“ (Sieben Hundert Jahre deutsch-litauischer Beziehungen, Tilsit,
1932) — buvo jo bene taikliausiai iš tų pačių kultūrinių bei moralinių
pozicijų smogti smūgiai amžinajam priešui — vokiškajam militarizmui
ir jo jėgos pozicijai. Tie veikalai nesulaikė sužvėrėjusio imperializmo
gaivalo, bet Vydūnas čia jau pateikė ieškinį Vokietijai už jos darbus
nuo kryžiuočių laikų. Su jam būdingu pakantumu vokiečių tautai Vydū-
nas knygoje „Septyni šimtai metų“ įrodinėja, kokia turtinga, gili ir sa-
vaiminga yra lietuvių kultūra, kokią skriaudą daro jai pavergėjai, api-
būdina kryžiuočių ordino grobikiškus tikslus. Teigdamas, kad jie su
nauju tikėjimu neatnešė aukštesnės kultūros, o tik smukdė esančią aukš-
tą lietuvių kultūrą, „Pasaulio gaisre“ Vydūnas Magės Tautvilaitės pa-
veikslu dar kartą pademonstruoja aukštesnę savo tautiečių dvasinę
kultūrą ir jos lūpomis nuvainikuoja tariamą vokiškųjų militaristų „huma-
niškumą“, kuriuo jie vadovaujasi, norėdami „aukštesnėje“ savo kultū-
roje ištirpdyti „žemesnę“ lietuvių kultūrą ir tokiu būdu padaryti šią
mažą tautą „laimingą“. Ši tragedija ir dabar tebėra vienas iš reikšmin-
giausių lietuvių literatūros kūrinių, nukreiptų prieš grobikišką mažų
tautų pavergimo ideologiją, kuria savo kėslus teisinio vokiečių milita-
rizmas.

Ne tik kūryba, bet ir pats Vydūno gyvenimas Tilžėje buvo tarsi pri-
lygstas gandiškajam pasyviam pasipriešinimui. Ir pačiomis sunkiausio-
mis sąlygomis jis vadovauja „Lietuvių giedotojų draugijai“, nors naciai
visaip trukdo repeticijas, įžeidinėja dainuotojus ir jų vadovą. Iš Tilžės
jis nepasitraukė ir naciams uždraudus bet kokią lietuvių kultūrinę veik-
lą. Hitlerininkai netgi bandė jam uždrausti rašyti lietuviams skirtus raš-
tus (mokslinius veikalus, grožinius kūrinius, straipsnius, vertimus), saky-
dami, kad, pragyvendamas iš vokiečių teikiamos mokytojo pensijos, jisai
turįs visus savo sugebėjimus skirti tik vokiečiams, o ne lietuviams. Vy-
dūnas buvo įžeidinėjamas nacistinių chuliğanų, apdrabstomas purvais,
būdavo išdažomi jo buto langai. Prikibusi prie to, kad Vydūnas laikąs

savo pinigus (daugiausia honorarus iš Lietuvos laikraščių) Lietuvoje, Tilžės policija 1938 m. jį pasodina kalėjiman ir ten pralaiko porą mėnesių. Tačiau Vydūnas ir toliau dirbo lietuvių kultūros labui, tik jau vien savo darbo kambaryje, izoliuotas beveik nuo viso pasaulio. Jis bene vienintelis iš visų Rytprūsių lietuvių visuomenės ir kultūros veikėjų išliko iki galo kūrybingas, vaisingiausiai jėgas atidavęs savo pavergtiems tautiečiams, nors ir sulaukdamas iš jų nemaža priekaištų už tokius, anot jų, nekovingus veiklos metodus.

Pačiais ryškiausiais savo veiklos bei kūrybos momentais Gandis ir Vydūnas pasirodė kaip tikri humanistai-kovotojai prieš imperializmą, šią antihumanistinę jėgą, žemiausios moralės išraišką. Tas objektyvių sąlygų bei jų pasaulėžiūrų apspręstas moralinis kovos būdas juos labiausiai suveda į vieną gretą, daro juos ypač panašiais. Visiems istorijos reiškiniams jie taikė tą patį moralinį matą, visoms problemoms spręsti siūlė tą patį moralinį sprendimą. Būdami moralistai, jie buvo ir ryškūs pacifistai. Ir karų kilimą jie aiškino tik moralinėmis prielaidomis. Karus sąlygojanti blogų jėgų persvara, žmogiškumo susilpnėjimas kariaujančiose tautose.

„Žmogus turėtų auginti visa, kas tiesu, gražu, malonu, tad žmogiškumas palaikytų gyvenimo valdžią ir negalėtų sukilti karai. Nebūtų tokios nelaimės, kuri visą žmoniją slegia. Žmonija nusikalto, needama savo pareigų“⁹, — taip iš moralinių pozicijų apibūdina Vydūnas pirmojo pasaulinio karo kilimo priežastis.

Tokioje morale pagrįstoje taktikoje galima įžiūrėti tiek Gandžio, tiek Vydūno ryšį su L. Tolstojumi, kuris labai jiems artima dvasia rašė savo „Laiške indusui“, išspausdintame 1910 m. Gandžio leistame žurnale „Indion opinion“: „Nesipriešinkite blogiui, bet ir patys nesusidėkite su blogiu, neprisidėkit prie administracijos, teismų spaudimų, nerinkit ir nemokėkit mokesčių ir — svarbiausia — nestokit armijon, ir tada niekas pasaulyje jūsų nepavergs“¹⁰. Tiesa, Vydūnui iki tokio toli siekiančio boikoto buvo gana toli, o Gandis jį energingai plėtė, sukurdamas net teoriją. Tačiau abiem išlieka bendras L. Tolstojaus siūlomas vidinis susikauptimas, dvasios tvirtumas, kurį Gandis naudojo kovai už Indijos nepriklausomybę, o Vydūnas nacionaliniam Rytprūsių lietuvių atsparumui grūdinti.

Gandį ir Vydūną dar labiau suartina ne tik panašūs jų veiklos taktiniai principai, bet ir jų gvildentų filosofinių problemų ratas, tų problemų sprendimai. Jie nebuvo grynai filosofai, nepaliko išbaigtų savo filosofinių pažiūrų sistemų. Tai ypač pasakytina apie Gandį. Jo filosofijos visumą tyrinėtojai tegalėjo atkurti tik iš jo straipsnių, kalbų bei pasisa-

⁹ „Darbymetis“, 1921, Nr. 1, p. 22.

¹⁰ Л. Толстой, Полное собрание сочинений, т. 37, М., 1956, стр. 269.

kymų įvairiausiai klausimais, iš politinio pobūdžio brošiūrų, iš jo „Autobiografijos“¹¹. Vydūnas parašė ir išleido daug filosofinių traktatų, tačiau griežtesnės savo filosofinės sistemos pats taip pat nepateikė.

Tiek Gandžio, tiek Vydūno filosofinių pažiūrų, gyvenimo ir veiklos pagrindas yra moralė bei su ja susijusios problemos. „Mano sąmonėje giliai išsiskniijo įsitikinimas, kad moralė yra visų poelgių pagrindas, o tiesa yra moralės esmė“¹², — pabrėžė Gandis savo „Autobiografijoje“. „Teisingam žmogui, teisingai tautai auga dvasinės galios ir tuo ypatingas stiprėjimas. O to turėtų siekti mūsų laikų žmonės“¹³, — apibūdina Vydūnas tiesos, o kartu ir moralės svarbą. Jiems abiem rūpėjo žmogiškasis pasaulis ir jo ateitis. Jie ieškojo kelių to pasaulio **moraliniam** išganymui ir abu tuo išganymu tikėjo. Jie abu kovojo už **dvasinę** savo tautų laisvę, tą kovą laikydami tik etapiniu reiškiniu pakeliui į visos žmonijos laimę. Būdami dideli savo tautų patriotai, jie buvo ir dideli internacionalistai, savo tautų niekad nelaikė išskirtinėmis, aukštesnėmis už kitas. Abu jie buvo idealistai-teistai, tikėjo dievybe, religiją laikė vienu iš kertinių žmogiškumo akmenų, netgi nacionalinio savitumo pagrindu, bet nesutiko su jokios konkrečios religijos dogmomis. Ir vienas, ir kitas pagrindu pasiėmė savo gimtąją tikybą: Gandis — induizmą, Vydūnas stengėsi tautiečių sąmonėje atgaivinti pagarbą jau seniai krikščionybės užgniauztam senajam lietuvių tikėjimui. Ir vienam, ir kitam nemažą įtaką darė kirkščionybė, ypač kai kurie jos etiniai principai. Tačiau ir vienas, ir kitas, aukštais moraliniais kriterijais vertindami kiekvieną religiją, kaip savitą dievybės supratimą, smerkė krikščionybę už jos grubią ekspansiją į nekrikščioniškus kraštus, už jos brutalumą kitų tautybių atžvilgiu, už elementariausios etikos nesilaikymą. Jie abu pripažino teisę egzistuoti kiekvienai religijai ir smerkė bet kokios religijos netolerantiškumą kitų atžvilgiu. „Aš negalėjau krikščionybės laikyti tobula religija arba didžiausia iš visų religijų“¹⁴, — pasakė Gandis, kai krikščionys bandė „išganyti“ jo sielą, atvesti jį į vienintelį „teisingą“ kelią. „Visai aiškiai pasirodė ir jau seniau, kad su krikščioniškumu sietas pavergimo noras“¹⁵, — taip apibūdino Vydūnas didžiausią krikščionybės blogybę.

Suteikdami tokią svarbą moralei, jai skirdami daugiausia vietos ir dėmesio savo mokymuose, Gandis ir Vydūnas ypač kreipė dėmesį į tokius etinius klausimus, kaip mąstančios asmenybės ugdymas, jaunimo auklėjimas, vedybinio gyvenimo prasmė, harmoningas žmogaus dvasios

---

¹¹ Зг. Д. Датта, *Философия Махатмы Ганди*, стр. 11—12.

¹² *Ганди, Моя жизнь*, стр. 63.

¹³ *Вydūnas, Mūsų laikų reikalavimai*.— „Jaunlietuvių vadovas“, 1936, Nr. 1, p. 20

¹⁴ *Ганди, Моя жизнь*, стр. 142.

¹⁵ *Вydūnas, Sąmonė*, p. 170.

ir kūno ugdymas, moters padėtis šeimoje ir visuomenėje, klasių arba kastų lygiateisiškumas, asmenybė-tauta-žmonija, civilizacija ir moralė. Tuos klausimus jie sprendė idealistiškai, dažniausiai remdamiesi induizmu arba kitomis religinėmis filosofijomis. Jie neigė klasių kovos neišvengiamumą, o objektyviai kylančius klasių nesutarimus siūlė spręsti taikiai, ragino turtinguosius atsisakyti atliekamo turto. Kai turtingieji nenori atsisakyti savo turtų ir išnaudojimo, reikia imtis, anot Gandžio, pasyvaus pasipriešinimo, nepadarrant blogio išnaudotojams¹⁶. „Kas nusideda savo priešui, tas jį padaro laimėtoju“¹⁷,— tokią pat taktiką siūlydamos, pažymi Vydūnas. Klasių egzistavimą jie laikė natūraliu dalyku, išplaukiančiu iš darbo pasiskirstymo, iš žmonių įvairių polinkių ir sugebėjimų. Tiek Gandis, tiek Vydūnas nepripažino jokios klasės bei kastos išskirtinumo bei privilegijų, laikė jas lygiateisėmis visuomenės grupėmis. Anot Gandžio, „teisininkas, gydytojas arba mokytojas nė kiek ne svarbesni už šiukšlininką“¹⁸. Tiek Gandis, tiek Vydūnas¹⁹ kėlė fizinio darbo svarbą, kartu pripažindami kiekvieno darbo garbingumą ir būtinumą. Gandis ir Vydūnas žymiai toliau nuėjo už kitus buržuazijos ideologus, išnaudojimo panaikinimą laikydami viena iš būtinausių prielaidų tikrai žmogaus laisvei pasiekti. Tik tas išnaudojimo panaikinimas jų pažiūrose yra ne revoliucinio, o moralinio pobūdžio, pagrįstas geravališku antagonistinių klasių susitarimu. Tokiu moralinio visuomenės pertvarkymo nerealu prieš savo mirtį įsitikino pats Gandis. Indijai iškovojus politinę nepriklausomybę, jos buržuazija, stovėjusi tos kovos priešakyje, bematant atsisakė savo aukštų, Gandžio jai diegtų idealų, ėmė kovoti už pelningesnius valstybinius postus, krautis turtus, pamiršo liaudžiai duotus pažadus. Tokiu pat moraliniu principu Gandžiui nepavyko išspręsti ir musulmonų-induistų religinio konflikto, pareikalavusio kraujo praliejimo, net paties Gandžio gyvybės²⁰. Lietuvos buržuazija, kiekviena proga iškilmingai pagerbdavusi Vydūną, niekada rimto dėmesio nekreipdavo į jo socialines pažiūras bei pasiūlymus. Socialiniai klausimai Gandžio ir Vydūno pažiūrose turėjo kiek skirtingų atspalvių. Gandžiui jie buvo vieni iš opiausių klausimų jo visuomeninėje veikloje, nes indų liaudis kentė ne tik nacionalinę, bet ir stiprią ekonominę priespaudą, kuri Vydūno gyvenamuose Rytprūsiuose nebuvo taip akivaizdžiai matoma. Todėl ir socialiniai klausimai Vydūno pažiūrose neužėmė dominuojančios vietos. Jo veikaluose, straipsniuose ir kalbose pagrindinę

¹⁶ Д. Дарта, *Философия Махатмы Ганди*, стр. 102—109.

¹⁷ Vydūnas, Mūsų laikų reikalavimai.—„Jaunalietuvių vadovas“, 1936, Nr. 1, p. 19.

¹⁸ Cituojama pagal: Д. Дарта, *Философия Махатмы Ганди*, стр. 105.

¹⁹ Vydūno pažiūros šiais klausimais plačiausiai išdėstytos jo knygoje „Tautos gyvata“, Tilžė, 1920, 150 p.

²⁰ Maldos metu jį nužudė fanatikas induistas (žr. E. *Намбурупага*, Махатма Ганди и гандизм, М., 1960, стр. 148—159).

vieta užima nacionalinės kultūros klausimai. Gandis šiuos klausimus lietė tik epizodiškai, tačiau ir tos epizodinės pastabos beveik sutampa su Vydūno pažiūromis. Vydūnas teigė, kad tik tas žmogus tegali būti pilnaverčiu visos žmonijos nariu, kuris pirmiausia jaučiasi esąs savos tautos narys. Tauta sukurianti savitą, iš jos narių dvasinių gelmių einančią kultūrą, kuri yra nepakartojama visos žmonijos kultūros ląstelė. Tokių nepakartojamų ląstelių buvimas yra būtina margaspalvės bendražmogiškos kultūros sąlyga²¹. „Aš nenoriu, kad mano namas iš visų pusių būtų apsuptas siena ir kad mano langai būtų aklina užkalti. Aš noriu, kad visų šalių kultūra laisvai patektų į mano namą. Tik aš nenoriu, kad ji mane perverstų“²²,— panašiai kaip Vydūnas, samprotauja Gandis apie savo krašto ir kitų tautų kultūrų santykius.

Bene pačios artimiausios yra Gandžio ir Vydūno pažiūros apie žmogų. Ir vienam, ir kitam buvo itin svarbu individualybė, jos tobulumas, nuo kurio priklausantis jos santykis su pasauliu, su visur esančia dievybe. „Žmoniškumo laipsnio sąmoningumas pasireiškia atskirų žmonių asmenimis“²³,— taip Vydūnas pabrėžia atskiros individualybės reikšmę. „Individas—tai vienintelis dalykas, reikalaujans pačio didžiausio dėmesio“²⁴,— teigia Gandis. Individai jiems abiem buvo pagrindinės ląstelės, iš kurių susideda tauta, žmonija. Nuo jų tobulumo, sąmoningumo priklausantis ir visos žmonijos tobulumas, visuomeniniai santykiai, žmonijos gerovė. Individas turįs tobulėti be galo. Praktiškai individo tobulėjimui nėra ribų. Tiek Gandis, tiek Vydūnas tvirtino, kad žmogus yra savo likimo kūrėjas, kad pirmiausia jis pats turi save išlaisvinti iš žemų instinktų, teisingai naudotis savo protu ir sąžine. Žmogus pats save susikuria vidinės ir išorinės veiklos pagalba. Tokios teorijos atsiradimas buvo sąlygotas Gandžio ir Vydūno siekimo padėti išlikti nepalūžusioms politinės laisvės neturinčioms savo tautoms. Gandis ne kartą yra įtikinęs savo bendražygius, kad Indija laisva galėtų būti ir Britų imperijoje, turėdama dominijos teises, jeigu ir nepavyktų iškovoti nepriklausomybės, tik jei indai sugebės būti laisvos dvasios žmonės²⁵. Vydūnas „galvojo, kad žmogus, tobulėdamas dvasiškai, įgis laisvę ir sau, ir tautai, nors tauta ir negautų suverenų teisių“²⁶. Jam taip pat rūpėjo, kad ir politinę nepriklausomybę gavusi Lietuva dėl praktikizmo, dėl sparčiai plintančios kosmopolitinės kultūros neprarastų savo nacionalinio savitumo, nenutautėtų iš vidaus dėl atsirandančio abejingumo nacionalinei

²¹ Vydūnas, Mūsų uždavinys, Tilžė, 1921, p. 22—46.

²² Cituojama pagal: А. Датта, Философия Махатмы Ганди, стр. 117.

²³ Vydūnas, Sąmonė, p. 95.

²⁴ Cituojama pagal: А. Датта, Философия Махатмы Ганди, стр. 66

²⁵ E. Намбудурнаг, Махатма Ганди и гандизм, стр. 74—75.

²⁶ A. Gučas, Vydūno pažiūros į žmogaus tobulėjimą.—„Tiesa“, 1968 m. balandžio

kultūrai. Tam jis paskyrė savo filosofinį-sociologinį traktatą „Tautos gyvata“ (Tilžė, 1920).

Daug dėmesio abu humanistai skyrė moters vaidmeniui, jos teisėms, laikydami ją aukštesnio žmogiškumo būtybe už vyrą. Moteris esanti skaidresnio sąmoningumo, giliau jaučianti gyvybės paslaptį. „Jos esmė leidamosi į erdvę ir laiką, lyg netaip giliai nusmunka, bet pasilieka arčiau dvasinių sričių, tarsi kūrybos vartuose“²⁷, — rašė Vydūnas. Panašiai moterį apibūdino ir Gandis: „*Moterų lytis nėra silpnoji lytis, ji yra garbingiausia lytis savo pareigomis, pasišventimu, tylia kančia, nusižeminimu, tikėjimu, sąžine*. Moters intuicija dažnai pralenkia arogantišką vyro pretenziją viską žinojimui“²⁸. Nuo moters dvasinio tobulumo, nuo jos vidinio pasaulio darnos priklauso būsimųjų žmonių vidinis grožis ir darna. Vyro ir moters santykiuose savo dvasiškumu daugiau turėtų reikšti moteris, nes ji turi daugiau vidinės jėgos, daugiau moralinio tyrumo. Moteris ir vyras turi papildyti vienas kitą, kaip sakė Gandis, „per fizinį artumą pasiekti dvasinę vienybę“²⁹. Šeimos tikslas esąs ne aistrų tenkinimas, o naujo žmogaus atvedimas į pasaulį ir jo išauklėjimas. Anot Gandžio, „žmogiškoji meilė, kuri įsikūnija santuokoje, turi būti pakopa į dievišką meilę visiems žmonėms“³⁰.

Gandis savo praktinėje veikloje daug dėmesio ir jėgų skyrė moters socialiniam ir dvasiniam išlaisvinimui, jos lygiateisiškumui su vyru įteisinti, stengdamasis sulaužyti šios sferos religines dogmas. Vydūnas už moterį kovojo daugiau dvasinėje sferoje.

Labai artimų pozicijų Gandis ir Vydūnas laikėsi XX amžiuje smarkiai kylančios civilizacijos atžvilgiu. Jų nuomone, civilizacija esanti daugiau pražūtingas, negu naudingas reiškinys. Žmogų jie laikė dvasine būtybe, kuriai materialūs dalykai teturi būti tik priemone dvasiai tobulinti. Tuo tarpu civilizacija negailestingai pavergianti žmonių savo materialumu, užgožianti dvasinę žmogaus pradą, smukdanti kultūrą bei kūrybines jėgas. Pasak Vydūno, „Europos žmonių sąmonės pakitimas įvyko kartu su tariamąja kultūros pažanga. Žmonėms vis daugiau reiškė daiktingumas negu gyvybingumas“³¹. Vydūnas neneigė civilizacijos pasiekimų, kurie palengvina žmogaus fizinį darbą, padeda žmonėms ir tautoms bendrauti. Jis tik pasisakė prieš tokius civilizacijos mastus, kurie nuasmenina žmogų, skurdina jo dvasią. Gandis savo opoziciją civilizacijai išreiškė irgi gana griežtai: „Ne anglai valdo Indiją, ją valdo šiandieninė civilizaci-

²⁷ Vydūnas, Žmoniškumas ir moteris.—„Naujoji vaidilutė“, 1937, Nr. 2, p. 67.

²⁸ Cituojama pagal: *Romain Rolland'as*, Mahatma Gandhi, Kaunas, 1931, p. 73.

²⁹ Cituojama pagal: *Д. Датта*, *Философия Махатмы Ганди*, стр. 120.

³⁰ Ten pat.

³¹ Vydūnas, Tautiškos sąmonės apsiniaukimas ir giedrėjimas.—„Akademikas“, 1937, Nr. 10, p. 233.

ja"³². Toks nusistatymas prieš civilizaciją tiek Vydūno, tiek Gandžio pažiūrose veikia išreiškia protestą prieš kapitalizmo nešamą pasaulio dehumanizaciją, prieš civilizacijos pasiekimų pagalba tautas engiantį imperializmą. „Aš pasisakau prieš mašinomaniją, o ne prieš mašinas, kaip tokias. „Darbo ekonomijos“ pasėkoje tūkstančiai žmonių išmetami į gatvę, kad jie mirtų iš bado“³³,— paaiškina Gandis savo nusistatymą prieš kapitalistinės gamybos antihumaniškumą. Vydūno pasisakymuose tas protestas yra daugiau moralinio pobūdžio. Gandžio priešiškuje civilizacijai skamba ir moralinis, ir socialinis, ir politinis protestas.

Apžvelgę būdingiausius Gandžio ir Vydūno pažiūrų bei veiklos momentus, iškėlę tam tikrą jų pozityvumą, kovojant su nacionaline priešpauža bei su socialiniu blogiu, negalime nepabrėžti, kad tos pažiūros yra specifinės ir ribotos, tolimos marksistiniam-materialistiniam pasaulio bei visuomenės vystymosi supratimui. Jas apsprendė idealistinė—religinė abiejų humanistų pasaulėjauta, kuri kliudė teisingai suvokti tikrąją klasinės visuomenės prigimtį bei jos revoliucinio pertvarkymo būtinumą. Kaip teisingai pažymi prof. R. Uljanovskis, „Gandžio pasyvaus pasipriešinimo metodai buvo pakankamai efektyvūs kovoje su kolonizatoriais už nacionalinę nepriklausomybę, bet toji doktrina pasirodė esanti bejėgė nors šiek tiek esmingiau pakeisti šimtų milijonų darbo žmonių padėtį jau nepriklausomoje valstybėje“³⁴. Panašus likimas ištiko ir moralines Vydūno doktrinas. Lietuvos buržuazija, oficialiai garbinusi Vydūną bei jo pažiūras, nė negalvojo apie jo idealų įgyvendinimą, pagerinant darbo žmonių būklę. Ir tik revoliucinis gyvenimo pertvarkymas socialistiniais pagrindais panaikino išnaudojimą, patenkino materialines žmogaus reikmes ir atvėrė kelią asmenybės dvasiniam augimui, kurį taip pabrėždavo Gandis ir Vydūnas. Ne jų puoselėtas idealizmas, o materialistinė tikrovės samprata išvadavo žmogaus kūrybines ir dvasines galias, ištiesino kelią toms galioms vystytis ir tikslingai reikštis.

Šiame straipsnyje Gandžio ir Vydūno ryšio problema nėra galutinai išspręsta, o tik iškelta, atkreipiant dėmesį į pačius reikšmingiausius momentus šių įžymių politikos ir kultūros veikėjų pažiūrose bei veiklos principuose. Tie momentai susiję su atitinkamomis Gandžio ir Vydūno pažiūrų bei veiklos pusėmis, su jų patriotizmu bei kova už savo tautų išvadavimą arba išsilaikymą pačiomis nepalankiausiomis sąlygomis. Gal būt, dar ryškiau Gandžio ir Vydūno panašumas atsiskleistų, palyginus jų pažiūras į pasaulio sąrangą, į religiją, į žmogų bei jo vietą pasaulyje, į žmogaus kūrybines galias ir pan. Tada šią problemą būtų galima pagnagrinėti platesniame mūsų liaudies ir senosios indų kultūrų ryšių fone.

³² Cituojama pagal: E. *Намбурипуг*, Махатма Ганди и гандизм, стр. 24.

³³ Cituojama pagal: Д. *Датта*, Философия Махатмы Ганди, стр. 112.

³⁴ *Ганди*, Моя жизнь, стр. 30 (Предисловие).